

Rahvusvahelised lastekaitsejuhtumid Sotsiaalkindlustusameti praktikas

Katrin Malm

lastekaitseosakonna peaspetsialist, Sotsiaalkindlustusamet

Rahvusvahelist lastekaitsejuhtumit eristab teistest juhtumitest see, et tegu on olukorraga, kus abivajav laps või üks lapsevanem on pärit, elas või elab endiselt välismaal. Sõltumata elukohast on lastel õigus kaitsele igasuguse vägivalla, väärkohtlemise ja hooletusse jätmise eest. Keerulises olukorras vajavad lapsed tingimusteta kaitset ning nende pered ja lähedased asjakohast nõustamist. Rahvusvahelise juhtumi korral saab kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja sellist abi anda koostöös Sotsiaalkindlustusametiga.

Elulised näited

Toon mõned näited 2018. aastal Sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonnani jõudnud pöördumistest.

- ♦ *Juhtum 1. Kohus on määranud lapse suhtluskorra vanematega. Ema helistab lastekaitseosakonda ja on mures: kui laps viibib isa juures Soomes, siis on isa pidevalt narko- ja alkojoobes. Ema ei soovi last enam isale anda, kuid kardab kohtu määratud suhtluskorda rikkuda.*
- ♦ *Juhtum 2. Vantaa lastekaitsetöötaja saadab kirjaliku taotluse koostöök, et välja selgitada viie abivajava alaealise lapse asukoht. Lapsed võivad olla hädaohus. Ka lapsevanema asukoht on teadmata – kõik võivad olla nii Soomes kui ka Eestis.*

- ♦ *Juhtum 3. Portugali lastekaitsetöötajad taotlevad taustainfot 10kuuse lapse vanemate kohta. Ema on teinud avalduse, et lapse isa on last seksuaalselt väärkohelnud ja teda raputanud. Portugali lastekaitse ei ole leidnud teavet registritest ei ema ega lapse kohta ning palub infot Eesti ametnikelt.*

- ♦ *Juhtum 4. KOV palub välisesinduse kaudu välja selgitada, kas välisriigis väärkohtlemist kannatanud lapsel on turvaline naasta teise vanema juurde Eestisse ning kas sellel vanemal on vanemlikud õigused, suutlikkus ja oskus lapse huvisid kaitsta. Palutakse ka nõuannet, kuidas võimaldada lapsel naasta oma kodumaale teise vanema juurde olukorras, kus ta on Eestis oma teisest vanemast kohtu otsusega eraldatud seoses füüsilise jõhkra vägivaldaga lapse suhtes.*

- ♦ *Juhtum 5. Ida-Tallinna Keskhaigla sotsiaaltöötaja soovib konsultatsiooni, mida teha olukorras, kus alaealised lapsed on läinud oma isaga aasta tagasi terviseprobleemide tõttu Hispaaniasse elama, kuid isa suri infarkti tagajärjel nädal aega tagasi. Lapsed on ilma täiskasvanuta võõras riigis ja tundmatus keeleruumis.*

- ♦ *Juhtum 6. Soome justiitsministeerium taotleb kiiresti dokumente ja teavet kahe EV alaealise kodaniku heaolu tagamiseks olukorras, kus nende isa on neid füüsiliselt väärkohelnud ja lapsed on ise abi palunud lastekaitsetöötajatelt.*

♦ *Juhtum 7. Iirimaa elav isa on mures oma poja pärast. Skype'i vestluse ajal märkas ta, et lapsel on peas suur haav ja otsaes muhk. Laps ei tahtnud asja selgitada ja lõpetas kõne. Lapse ema, kes elab uue elukaaslasega Eestis, ei soostunud samuti midagi selgitama.*

Nagu näidetest paistab, on rahvusvahelised ja riigisisised lastekaitsejuhtumid üsna sarnase sisuga: üldised hooldusõiguse küsimused, lapse heaolu kontroll, eestkoste küsimused, infovahetus välisriigi lastekaitsetöötajatega, lapserööviga seotud juhtumid, elatist ja selle määramist või suhtluskorra määramist puudutavad küsimused jmt.

Maailm avardub, koostöö laieneb

2018. aasta esimese seitsme kuu jooksul on Sotsiaalkindlustusamet registreerinud 74 uut rahvusvahelist pöördumist. Neist 20 juhul pöördus ameti poole täisealine eraisik ja ühel juhul laps; 19 juhul oli pöördujaks Eesti ja 14 juhul välisriigi lastekaitsetöötaja, 4 juhul muu sotsiaalkaitsetöötaja; 8 pöördumist tuli EV välisesindustelt ja üks välisriigi Eesti esinduselt; 5 õiguskaitsese ja 2 tervishoiu valdkonna töötajalt.

74 juhtumist koguni 40 olid seotud Soomega, järgnesid Hispaania 8 ning Saksamaa 6 juhtumiga. 4 juhtumit oli seotud Suurbritanniaga, 3 Norraga. Gruusia, Venemaa, Rumeenia ja Rootsiga seostub 2 ning 1 juhtum selliste riikidega nagu Šveits, Itaalia, Läti, Brasiilia, Armeenia, USA, India, Vietnam, Taani, Portugal, Kreeka, Island ja Holland.

Rahvusvaheliste kooselude ja abielude taustal tuleb järjest avanevas piirideta maailmas üha juurde riike, mille ametkondadega tuleb lastekaitsetöötajatel laste huvides koostööd teha. Rahvusvahelise juhtumi menetleja peab suutma väga kiiresti reageerida ja oskama arvestada teise riigi

kultuuriruumi, kommete, tavade ning ka lastekaitse põhimõtetega. Keerulise juhtumite korral tuleb KOVi lastekaitsetöötajale appi Sotsiaalkindlustusamet, kelle ülesanne on lastekaitseaduse § 15 lg 2 p 2 kohaselt vahendada rahvusvahelisi juhtumeid ja nõustada kohalikke omavalitsusi nendega seoses.

Oma kogemuste põhjal võime kinnitada, et rahvusvaheliste lastekaitse juhtumite lahendamisel on kõige keerulisem see, et erinevast kultuuriruumist pärit ja erinevate väärtushinnangutega eri rahvusest vanemad ei suuda probleemide tekkides teineteise eripära ja tausta mõista. Erineva temperamendiga inimesi on ka äärmiselt keeruline lepitada.

Suureks probleemiks on see, et klient on kaugel ning suhtlus ja infovahetus ei sõltu sageli lastekaitsetöötajast. Harvad pole juhtumid, kus abivajadus tekib lapsevanematel, kes asuvad eri kontinentidel. Lapse parimate huvide väljaselgitamine, tema abivajaduse ja võimalikus hädaohus olemise tuvastamine võib siis olla eriti ajamahukas.

Riigipiire ja kontinente ületavad juhtumid on seotud keeruliste ja nüansirikaste rahvusvaheliste õigusaktide, Euroopa Kohtu praktika ja sihtkohariigi õigusraamistikuga. Tähtsamad õigusaktid on nt ÜRO lapse õiguste konventsioon, EV lastekaitseadus, EV perekonnaseadus, EL määrus nr 2201/2003, nn Brüssel II a määrus, Haagi 25.10.1980 lapseröövi konventsioon, Haagi 19.10.1996 vanema kohustuste ja laste kaitse konventsioon, Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni õigusabileping.

Üksikjuhtumi praktikum – saatjata alaealine

Üks meelde jääv juhtum, mille lahendamine nõudis mitme ametkonna kiiret tegutsemist ja koostööd, oli seotud saatjata alaealise abistamisega.

Juhtum 8. Lasteabi telefonile 161 111 tuli varahommikul kõne: politsei paigutas turvakodusse saatjata alaealise EL kodaniku. Laps on Eestisse saabunud tema hooldusõiguslike vanemate teadmisel ja heakskiidul ning lapse vastuvõtjaks Eestis on nende tuttav. Vanemate ja võõrustaja kokkuleppe kohaselt tasub alaealine oma elamise ja toidu eest, panustades majapidamisse. Alaealise ootuste ja tegeliku olukorra vahel olid suured ebakõlad ning seetõttu otsustas ta vastuvõtja juurest omavoliliselt lahkuda. Kuna alaealine oli esimest korda Eestis ning võõrustajale teada polnud tal siin ka tuttavaid, helistas võõrustaja politseisse ja teavitas alaealisest abivajajast. Politsei paigutas lapse turvakoduteenust osutavasse asutusse. Samal öösel teavitas alaealine oma olukorrast vanemaid ning nood omakorda saatkonda Tallinnas. Alaealise vanemad ostsid lapsele tagasilennu pileti, kuid seda algusega Riist ja keeldusid lapsele sihtkoha lennujaama vastu tulemast selgitusega, et 16aastane laps on suuteline omapäi reisima ja koju jõudma¹.

Kui Eestisse saabub EL kodanikust saatjata alaealine, kelle viibimisõigust Eestis ei ole piiratud, st et ta ei ole pannud toime tegusid, mis ohustaks avalikku korda, riigi julgeolekut või rahva tervist, siis käsitletakse teda kui abivajavat last LasteKS tähenduses. Kohalik omavalitsus, kelle territooriumil laps asub, peab andma talle vältimatut abi SHS § 5 lg 5 alusel. Rahvusvahelised juhtumid on alati erilised ja ruttu tuleb lahendada mitu küsimust. Toodud näites seadis teismeline end näiteks läbimõtlematult ohtu – ta hakkas emotsiooni ajal täiesti võõras keskkonnas vastu ööd ihuüksi liikuma tundmatus suunas. Turvakoduteenusel alaealine oli omavalitsuse vastutusel. Lapse lennukiga koduriiki ja sealt rongiga koju

lähetamine ilma vastutava täiskasvanud isikuta ei tulnud seega kõne alla. KOV korraldas lapse sõidu täiskasvanud isiku saatel Riia lennujaama. Sealsed turvatöötajad võtsid lapse allkirja vastu enda hoolde, toimetasid ta lennuvärvasse ja saatsid turvaliselt lennukile. Sihtkoha lennujaamas ootasid last lennujaama turvatöötajad, kes omakorda andsid allkirja vastu lapse üle viimase hooldusõiguslikule isikule – lapse isale.

Millal on tegemist lapserööviga?

Tutvustan ka õiguslikke probleeme, mis on seotud nn lapserööviga. Lapserööviks klassifitseeruvad juhtumeid reguleerib 1980. aastal Haagis allkirjutatud lapseröövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvaheline konventsioon. Konventsiooni 6. artikli kohaselt määrab konventsiooniosaline riik temale pandud kohustuste täitmiseks kesk-asutuse ja Eestis on see justiitsministeerium. Rahvusvaheliste lastekaitsejuhtumite kontekstis lahkan teemat seepärast, et sageli on argise lastekaitsejuhtumi ja lapseröövi vahel õhkõrn piir. Ja enamasti viitavad lapseröövist teavitajad rahvusvahelisele õigusaktidele ka siis, kui sisuliselt ja faktiliselt lapseröövi toimunud ei ole. Seda näitab järgnev juhtum.

Juhtum 9. Lapse isa soovib teavitada lapseröövist, kuna lapse ema ei ilmunud kokkulepitud ajaks koos nende lapsega Helsingi sadamasse, kuigi vanemad olid kokku leppinud, et lahkutakse Soomest ja alustatakse Eestis uut elu. Isa on veendunud, et Soomest lahkumine ja Eestisse asumine on nende ühine soov. Isa lahkus laevaga, ema ja 10kuune laps jäid Soome pere senisesse elukohta.

¹ Siin ja edaspidi Sotsiaalkindlustusametis 2018. a registreeritud rahvusvahelised lastekaitse üksikjuhtumid.

Rahvusvahelise lapserööviga on tegu juhul, kui vanemalt on õigusvastaselt võetud ära noorem kui 16-aastane laps ja viidud välisriiki või kui last hoitakse õigusvastaselt välisriigis kinni (ei anta teisele vanemale kokkulepitud ajal ja kohas üle). Täpsustuseks lisan, et üle 16-aastase lapse puhul varem viidatud tsiviilõiguslik konventsioon ei kohaldu.

Lapse äraviimine või kinnihoidmine on õigusvastane, kui sellega rikutakse ühis- või ainuhooldusõigust, mis oli antud isikule, asutusele või muule organile selle riigi õiguse alusel, kus oli lapse harilik viibimiskoht enne äraviimist või kinnihoidmist, ning äraviimise või kinnihoidmise ajal teostati ühis- või ainuhooldusõigust või seda oleks tehtud, kui last ei oleks ära viidud ega kinni hoitud. Toon teema selgituseks veel mõned juhtumid.

Juhtum 10. Justiitsministeeriumi kaudu saabus kiireloomuline infopäring Eesti alaealise kohta. Lapse ema on teinud lapseröövi avalduse ning lapse röövijaks on lapse vanaema. Laps on Eesti ja Soome politsei ühise pingutuse tulemusel paigutatud Soomes turvakodusse.

Juhtumi asjaolude väljaselgitamise käigus tuvastati, et lapse vanaemal ja lapse emal on olnud pikemat aega eriarvamused lapse kasvatamise põhimõtete üle ja vanaema otsustas lapselapse õigele teele juhutamise ja kasvatamise enda ülesandeks teha. Lapse ema ja lapsega vestles Soomes asuva turvakodu sotsiaaltöötaja koos lastekaitse spetsialistiga ja peale Eestist saabunud kinnitust, et lapse emal on ainuhooldusõigus lapse suhtes ning pere suhtes ei ole esinenud lapse väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muid taolisi kahtlusi, naasid ema ja laps Eestisse oma tavapärasesse elukohta.

Juhtum 11. Jõustunud kohtumääruse kohaselt on lahutatud vanematele jäänud nende kahe bioloogilise lapse suhtes erinevad hooldusõiguslikud õigused: tütar jäi emale ja elab Eestis, poeg jäi isale ja nad elavad Soomes. Üllatuslikult sai ema infot, et poeg on Soomes isa perest eraldatud ja suunatud asendusperrre. Emale, kellele kohtumäärusega jäi otsustusõigus lapse elukoha ja varasuhete osas, sellest aga teada ei antud. Ema soovib KOVi kaudu kindlaks teha lapse asukoha ning nõuab tagasisidet, miks teda lapse eraldamisest ei teavitatud.

Järgnenud menetluses selgus, et Soomes ei tunta sellist praktikat nagu erinevad hooldusõiguslikud õigused. Sealsed lastekaitsetöötajad ei teadnudki, et nad peaksid lapse eraldamisest ja talle uue elukoha määramisest teavitama ka teist vanemat.

Juhtum 12. Soomes elava Eesti pere mõlemad lapsed on kohaliku lastekaitse otsusel kiire ümberpaigutuse korras perest eraldatud ja paigutatud 120 km kaugusele asendusperrre. Mõlemal lapsel on erivajadus. Lapsed eraldati esialgse uurimise ajaks 30 päevaks. Lapsevanem helistab nii KOVi kui ka Eesti Suursaatkonda Helsingis ja palub õiguslikku hinnangut Soome lastekaitse tegevuse õiguspärasuse kohta.

Eestis kehtiva lastekaitse seaduse § 33 lg 1, 2 ja 3 lubab KOV üksusel või Sotsiaalkindlustusametil eraldada laps perekonnast ja vajadusel määrata lapse ja vanema suhtluskorra enne hooldusõiguse piiramise kohtumäärust, kui lapse jäämine perekonda või vanema ja lapse suhtlus ohustab lapse tervist või elu. Hädaohus olev laps eraldatakse siis perekonnast, määratakse tema viibimiskoht ning vajadusel lapse ja vanema suhtluskord kuni 72 tunniks alates lapse perekonnast eraldamisest. Sama

tähtaega arvestades peab omavalitsus või Sotsiaalkindlustusamet hindama lapse olukorda ja abivajadust ning pöörduma kohtusse hooldusõiguse ja/või suhtlusõiguse piiramiseks perekonnaseaduses sätestatud alustel. Soomes on see tähtaeg 30 päeva alates lapse eraldamisest perest.

Lapseröövi juhtumid ja Haagi konventsioon

Lapserööve panevad tavaliselt toime lapsele lähedased inimesed, kõige sagedamini emad, näiteks põhjusel, et kooselu lapse isaga on lõppenud. On üsna tavapärane, et eri riikides elavad inimesed armuvad ning alustavad kooselu samas riigis. Kooselu lõppemisel naaseb elukohta vahetanud pool sageli oma päritoluriiki. Tavaliselt on kolijaks naine ning kui suhtest on sündinud ka laps, siis üldjuhul võtab ema ka lapse kaasa. Seda kinnitab ka asjaolu, et ligi ¾ juhtudest on lapseröövi avalduse esitajaks isa. Tänapäeva tegelikkus ei vasta seega Haagi konventsiooni koostamise ajal olnud ettekujutustele. Nimelt peeti toona tüüpiliseks lapseröövijaks lapsest lahus elavat ja võõrdunud vanemat ja seega peeti lapseröövi ka lapse huve eriti kahjustavaks olukorraks.

Praegu on lastekaitsespetsialistid seisukohal, et Haagi konventsioon, olles küll ellu kutsutud eesmärgiga kaitsta lapsi, ei arvesta tegelikult piisavalt lapse parimate huvidega. Kahtlemata on lapse tagastamise üle otsustamine olukorras,

kus lapse peamine hooldaja keeldub last teisele vanemale tagastamast, tundlik ja keeruline teema. Olukorda raskendab veel see, et sageli tuuakse tagasipöördumisest keeldumise põhjusena välja koduvägivalda. Üldisest tagastamiskohustusest tulenevalt saavad kohtud jätta lapse tagastamata vaid erandjuhtudel, kuigi lapse tagastamisega ei tohi ka last kahjustada. Kohustus tagastada laps viivitamatult tema harilikku viibimiskoha riiki on aga tihedalt seotud eesmärgiga ennetada lapserööve ja takistada ühel vanemal muuta perekonnasuhteid viisil, mis võiks lapsi kahjustada.

Lõpetuseks

Oma tööd hästi teha tahtes peab lastekaitsetöötaja pidevalt jälgima uusi arenguid ja suundi, arvestama üldise olukorraga maailmas ja mis kõige keerulisem: oskama selgitada keerukaid õiguslikke aluseid emotsionaalsetele vanematele. Lastekaitsetöötaja peab tundma ka teiste riikide lastekaitse põhimõtteid, reageerima operatiivselt ja korrektselt võõras olukorras ning tegema koostööd Eesti ja välisriigi spetsialistide ja ametkondadega. Kõiges selles on talle toeks Sotsiaalkindlustusamet, kus rahvusvaheliste juhtumitega tegelevad peaspetsialistid Katrin Malm (Katrin.Malm@sotsiaalkindlustusamet.ee) ja Merli Laur (Merli.Laur@sotsiaalkindlustusamet.ee). Küsimuste korral võtke meiega julgesti ühendust! **S**